

RŪTA MARIJA VABALAITĖ

Mykolo Romerio universitetas

SOCIALINĖS FILOSOFIJOS DISCIPLINOS FRAGMENTAI LIETUVOJE

The Fragments of the Social Philosophy
as a Discipline in Lithuania

SUMMARY

An article analyzes social philosophy as an independent philosophical discipline in Lithuania. First, we consider the reasons why the creation of the field of social philosophy was so unpopular. Then we demonstrate the main trends and feature the analysis of the problems in the field of social philosophy. It appears that all the main authors criticize a positivist and pragmatic approach in the methodology of social researches. The basic problems of social philosophy are analyzed with an attempt to avoid a dilemma of the priority of individual against the traditional forms of social life. Many Lithuanian political philosophers criticize the most radical attempts to deconstruct social traditions by the postmodern relativity of values, the concepts of a playful change of individual identity, and by an intention to blur a private and a public milieu in a social space.

SANTRAUKA

Straipsnyje tyrinėjama socialinės filosofijos kaip savarankiškos filosofijos disciplinos padėtis Lietuvoje. Pirmiausia aptariamos priežastys, kurios lėmė, kad rašyti naujus specialiai socialinei filosofijai skirtus veikalus anksčiau nebuvo populiariu. Vėliau išskiriamos įprastinės socialinės filosofijos problemos ir jų nagrinėjimo tendencijos. Straipsnyje teigiama, kad visi autoriai kritiškai vertina pozityvistinę ir filosofiniu pragmatizmu grindžiamą visuomenės tyrimų metodologiją. Taip pat atskleidžiama, kad tyrinėtojai linkę pamatines socialinės filosofijos problemas nagrinėti vengdami individų arba tradicinių socialinio gyvenimo formų pirmumo dilemos. Straipsnyje bus parodyta, kad daugelio Lietuvos politikos filosofų kritikos sulaukia radikaliausi visuomenės tradicijų dekonstravimo, postmodernistinio vertybinio reliatyvizmo, žaidybiškai keičiamos tapatybės sampratų ir skirties tarp privačios bei viešosios visuomeninio gyvenimo erdvių nepaisantys socialinės filosofijos modeliai.

RAKTAŽODŽIAI: socialinė teorija, politinė filosofija, kultūros filosofija, individualizmas, tradicija, vertybė.

KEY WORDS: social theory, political philosophy; philosophy of culture, individualism, tradition, value.

Straipsnio tikslas – aptarti priežastis, lemiančias tai, kad Lietuvoje yra mažai specialių socialinės filosofijos tyrinėjimų, bei išskirti socialinės filosofijos problemų tyrimų tendencijas darbuose, priskiriamuose giminingoms filosofijos disciplinoms. Socialinės filosofijos sričiai priskiriamas problemas daugiausia nagrinėja lietuvių politikos, kultūros filosofai bei sociologijos ir socialinės teorijos specialistai, dažniausiai savo mokslinę veiklą pradėję filosofijos studijomis.

Vienas jų – Algimantas Valantiejus – ne kartą yra nurodęs, kad „filosofai, galima sakyti, pasisavina (tiesą sakant, niekas ir neprieštarauja) pagrindinę sociologijos dalyko – „socialinių sistemų“ sritį“¹, kad „Lietuvos filosofija be jokio pasipriešinimo uzurpuoja pagrindinį sociologijos objektą – visuomenę. Visuomenė (tauta), jos raidos skiriamieji bruožai, dėsningumai ir vystymosi perspektyvos tampa pagrindiniu Lietuvos filosofijos rūpesčiu.“² Kodėl taip yra? Viena iš priežasčių gali būti tai, kad patys sociologai

pamiršta filosofines sociologijos problemas, humanitarinę šio socialinio mokslo kilmę. A. Valantiejus pažymi, jog Lietuvos sociologai nepripažįsta dar XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmėčiais įvykusios Vakarų sociologijos conceptualinės revoliucijos, įtvirtinusios filosofijai būdingą reflektivityą, interpretacinę metodologiją, savaiminės vertės. Kita galima priežastis – tarpukario Lietuvos filosofijos tradicija, dėl kurios poveikio šių laikų Lietuvos filosofai nagrinėja „būdingus sociologams – visuomenės, tautos tapsmo, kultūros sklaidos, socialinių pokyčių – klausimus.“³

Kita vertus, ir patys tarpukario autoriai bei jų tradiciją tęsiantys šiuolaikiniai Lietuvos filosofai tokius savo tyrimus pateikia kultūros filosofijai skirtuose darbuose. Šie jų tyrimai apibendrinami keliose nepriklausomybės laikotarpiu išleistoje politikos filosofijos monografijose bei daugybėje politikos filosofijai skirtų straipsnių. Socialinei filosofijai kaip atskirai disciplinai skirtų darbų nėra daug.

KODĖL LIETUVOJE NEDAŽNAI RAŠOMI SOCIALINĖS FILOSOFIJOS DARBAI?

Specialų socialinės filosofijos vadovėlių parašęs Albinas Plėšnys šio savo kūrinio įvade nurodo, kad socialinė filosofija yra įprasta filosofinių tyrimų sritis Vokietijoje, tačiau ne Prancūzijoje ir ne Anglijoje. Autoriaus nuomone, socialinės filosofijos kūrybą sąlygoja esencialistinės (realistinės) autorių nuostatos, o nominalistai visuomenės pagrindų analizę laiko politinės filosofijos sritimi. Nors ir sutinkame su šia pozicija, tačiau turime pabrėžti, kad nurodyta disciplinų skir-

tumo priežastis nėra vienintelė. Sudėtingi ryšiai egzistuoja ne tik tarp socialinės ir politinės filosofijos, tad apibrėžiant socialinės filosofijos tyrimų lauką, tenka apmąstyti ir jos santykius su kultūros, istorijos, gyvenimo, moralės filosofija. Nors atskiros socialinės filosofijos problemos buvo aptariamoms nuo pat filosofijos atsiradimo Lietuvoje XVI a., socialinės filosofijos vieta kitų filosofinių disciplinų kontekste buvo nagrinėta daug vėliau. Pirmieji tai darė lietuvių kultūros

filosofijos klasikai Stasys Šalkauskis ir Antanas Maceina.

S. Šalkauskis teigė, kad visuomenės filosofija yra „filosofijos šaka, tyrinėjanti bendriausius plačiai suprasto visuomeninio gyvenimo pagrindus.“⁴ Autorius priminė, kad istoriniais yra laikomi tik tie įvykiai, kurie susiję su visuomenės gyvenimu, tad istorijos filosofija nagrinėja visuomeninio gyvenimo vyksmą. Analogiškai jis siūlė aiškinti ir kultūros bei visuomenės ryšį: visuomeninis gyvenimas esąs būtina kultūros kūrimo sąlyga, o pati visuomenė yra kultūrinis reiškinys. S. Šalkauskis pabrėžė, jog „pašalinus iš istorijos filosofijos dalykus, kurie įeina į istorinės metodologijos sritį, ir iš visuomeninės filosofijos taip pat visus tuos dalykus, kurie iš esmės nėra filosofiški, turėsime tie dvi disciplinas sujungti į vieną kultūros filosofiją.“⁵ Taigi mąstytojas nematė prasmės socialinę filosofiją įtraukti į savo sistemą kaip atskirą discipliną. Jo nuomone, socialinės filosofijos problemos turėtų būti kultūros filosofijos praktinių-aiškinamųjų tyrimų dalimi. Moralės filosofija S. Šalkauskio sistemoje nuo minėtų tyrimų atskirta ir laikoma viena iš praktinės-normatyvinės filosofijos disciplinų. A. Maceina nemanė, kad socialinę filosofiją galima ir reiktų laikyti kultūros filosofijos dalimi. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad socialinio gyvenimo užuomazgų esama ir gamtoje. Kultūroje šios užuomazgos yra išplėtojamose, o aukščiausia jos išraiška yra religija. Tad „visuomenės filosofija negali tilpti kultūros filosofijoje.“⁶ Socialinės filosofijos jis nelaikė ir specifine istorijos filosofijos disciplina, nes ji visuomenę analizuoja ne tik kaip tampantį ir tapsmą sąlygojantį reiškinį, bet ir kaip

pastovią gyvenimo formą. Anot Maceinos, socialinė filosofija neturi savito tyrimų objekto, tad nėra ir savarankiška filosofijos disciplina. Kaip visuomenės gyvenimą tirianti sritis, ji „yra ir gali būti tik gyvenimo filosofijos disciplinų ribose.“⁷ Šalia visuomenės gyvenimo analizės A. Maceina mini ir tautos bei lyčių gyvenimo tyrinėjimus, kurie, jo nuomone, taip pat nėra atskiros filosofijos disciplinos. Autorius teigia, kad tautos ir lyčių filosofija, kaip ir visuomenės filosofija, netiria atskirų gyvenimo sričių, jos tiria tik savitas buvimo formas. Mūsų nuomone, galima abejoti, ar tauta bei lytis nėra savarankiškos žmogiškojo socialinio gyvenimo apraiškos, ir ar išties jų tyrimus galima laikyti vien socialinės filosofijos sritimi. Beje, gausius ir prasmingus A. Maceinos tautiškumo analizei skirtus darbus jo tyrinėtojai laikė būtent socialinei filosofijai skirtais darbais ir įtraukė juos į šiai temai skirtus klasiko *Raštų* tomus⁸.

Tiek S. Šalkauskio, tiek ir A. Maceinos filosofijoje ryški vokiečių filosofijos įtaka, tačiau jie socialinės filosofijos darbų neraišė ir socialines problemas nagrinėjo kultūros filosofijai skirtuose darbuose. Įtikinamą atsakymą į klausimą, kodėl taip nutiko, randame politikos filosofo Alvydo Jokubaičio straipsniuose. Kultūros filosofiją jis laiko specifiniu tarpukario Lietuvos filosofinio gyvenimo traukos centru, „tikrai lietuviška filosofine specializacija“⁹ ir konstatuoja, kad „kultūros filosofija yra adekvačiausia viso Rytų ir Vidurio Europos regiono filosofijos forma. Mat pačios kultūros būtis čia yra problemiška: ji nuolatos jaučia nebūties grėsmę.“¹⁰ Amžiaus viduryje ši grėsmė buvo reali, visi žinome, kad savitos

filosofijos plėtra pačioje Lietuvoje tą kartą truko tik porą dešimtmečių.

Lietuvai praradus nepriklausomybę, vienintelė lengvai prieinama skaitytojams socialinių problemų analizė buvo verstiniai marksistinės filosofijos pagrindų vadovėliai. Speciali lietuvių autoriaus socialinės filosofijos studija¹¹ buvo parašyta palyginti vėlai, o joje buvo pateiktas tradicinis istorinio materializmo problemų aptarimas. Svarbu tai, kad originalesnes mintis apie visuomenę knygos autorius išdėstė antikinės teorinės ir praktinės filosofijos analizei skirtoje monografijoje *Tiesa ir vertybė*¹². Joje buvo pateikti socialinės žmogaus būties, socialinių vertybių pagrindų, visuomenės pažinimo specifikos tyrinėjimai. Kai kurioms šio A. Lozuraičio kūrinio socialinės filosofijos idėjoms galėtų pritarti ir šiuolaikiniai socialinio gyvenimo tyrinėtojai, bet vis dėlto ir šį kartą socialinė filosofija tradicine Lietuvos filosofijos disciplina netapo.

Nesunku suprasti, kad siekis atgauti ir įtvirtinti Lietuvos nepriklausomybę, formuoti savarankišką politiką, lėmė ypatingą filosofų dėmesį politinės filosofijos tyrimams. Įdomu tai, kad pirmų-

jų politinės filosofijos kūrėjų darbuose esama nemenkų paradoksų. Arvydas Šliogeris viename iš knygos *Konservatoriaus išpažintys* straipsnių prisipažino išpažįstąs liberalizmą bei linkėjo Lietuvai „gero ir švelnaus liberalizmo“¹³. Vienas iš Lietuvos liberalų partijos steigėjų bei pirmasis Liberalų sąjungos pirmininkas Vytautas Radžvilas ėmė plėtoti konservatizmo socialinę ir politinę filosofiją, o žymiausias liberalizmo teoretikas Algirdas Degutis pasuko tradicionalizmo link. Abu šie politikos filosofai ir jų kolega Alvydas Jokubaitis savo politinės filosofijos darbuose ėmė nagrinėti ir socialinės filosofijos problemas.

Europos integracijos procesai paskatino filosofus ypač susidomėti tautinės tapatybės išsaugojimo, tautinės kultūros puoselėjimo klausimais. Žinoma, šie tyrinėjimai palietė ir socialinės filosofijos klausimus, nors dauguma jų tiesiogiai susiję su kultūros bei meno filosofija.

Šeimos, sakralinės kilmės, profesinių ir kitų socialinių bendrijų gyvenimo tyrimai tarp Lietuvos filosofų nebuvo ir nėra populiarūs. Tokio pobūdžio tyrimais dažniau užsiima sociologai ir edukologai.

SOCIALINĖS FILOSOFIJOS PROBLEMŲ TYRIMŲ TENDENCIJOS LIETUVOS SOCIALINĖS IR POLITINĖS FILOSOFIJOS DARBUOSE

Pirmame skyriuje teigėme, kad rašyti specialius socialinės filosofijos darbus Lietuvoje nėra populiaru. Išimtis yra V. Radžvilo vadovėlis *Moderniosios socialinės teorijos apmatai*¹⁴ ir jau minėtas A. Plėšnio kūrinys *Socialinės filosofijos pagrindai*. Tad aptardami socialinės filosofijos problemų tyrimų tendencijas, analizuosime ne

vien juos, bet ir žymiausių politikos filosofų darbus.

Visi autoriai pripažįsta, kad visuomenės prigimties tyrinėjimams būtina speciali metodologija. A. Degutis pabrėžia, kad socialinių reiškinių prigimties neatskleidžia vien statistikos, viešosios nuomonės apklausų ir politinių spren-

dimų rezultatų analizės¹⁵. A. Valantiejus įspėja, kad socialiniuose moksluose „gryniesi interpretaciniai ir moksliniai tyrimai darosi vienpusiški.“¹⁶ A. Joku-baitis atkreipia dėmesį į tai, kad „žmo-giškasis pasaulis turi būti suprastas iš vidaus, o ne paaiškintas atskirų individų ar socialinių grupių intencijų atžvilgiu išoriškais priežastiniais dėsniais.“¹⁷ Tai-gi socialiniam pažinimui būtini huma-nitarinių mokslų metodai. Ar visuome-nės filosofui pakanka tik suprasti ir aprašyti egzistuojančių visuomenių bei jas aiškinančių teorijų pamatus ir veng-ti jas vertinti? Ar jis turėtų formuluoti siektinas jų raidos kryptis, pateikti savo argumentus, įrodančius absoliučių ver-tybių egzistavimą?

Tiesiogiai į šį klausimą atsako A. Plėš-nys. Jis pasirenka tarpinę poziciją tarp įprastų normatyvinės ir deskriptyvinės nuostatų. Šią poziciją autorius apibūdina kaip tyrinėjimą, siekiantį atsakyti į klausimus: kokiais pagrindais remiantis buvo formuluojamos skirtingos socialinės fi-losofijos koncepcijos, kokia yra jų struk-tūra, kokiomis normomis ir kodėl remia-si skirtingos socialinės filosofijos koncepcijos? Kokie yra jų tarpusavio santykiai? „Kaip ir kiek įmanoma grįsti vienokias ar kitokias normas, remiantis pagrindi-niais jas pripažįstančių teorijų principais? Su kokiomis conceptualinėmis proble-momis susiduria skirtingų teorinių po-žiūrių šalininkai? Kaip įprastos socialinei filosofijai sąvokos vartojamos skirtinguo-se teoriniuose kontekstuose? Kokias so-cialines problemas sąlygoja viena ar kita teorinė koncepcija?“¹⁸ Autorius atsako į daugelį čia iškeltų klausimų, bet ar jam pavyksta nešališkai aptarti visų anali-zuojamų koncepcijų trūkumus?

Filosofas kruopščiai analizuoja nomi-nalistinių socialinių teorijų silpnybes, bet kritikuodamas šioms teorijoms oponuo-jančias esencialistines teorijas, aptaria tik radikaliosios organiškos visuomenės funkcionavimo sampratos trūkumus. Autorius nesvarsto nuosaikaus organiško krikščioniškojo socialinio mokymo prielaidų, o aptardamas struktūrines so-cialines krikščioniškojo socialinio moky-mo vertybes, neišvengia neargumentuo-to moralizavimo.

V. Radžvilas nešališkai aptaria skir-tingoms socialinėms teorijoms kylančias problemas. Pagrindinius socialinių reiškinių interpretavimo skirtumus jis ats-kleidžia lygindamas individualistines ir konsensuso teorijas. Anot autoriaus, in-dividualistinių teorijų kūrėjams sunku paaiškinti visuomenės narius siejančių normų kilmę. Konsensuso teorijos ben-druomeniškumą laiko pirmine individų ypatybe, tad lieka nepaaiškintas nuolat pasikartojantis individo ir bendruome-nės interesų konfliktas. Taigi nei indivi-dualistinės, nei konsensuso teorijos ne-gali paaiškinti socialinio gyvenimo nor-mų prigimties. Kitas V. Radžvilo anali-zuojamas individualistinių ir konsensu-so teorijų trūkumas – jų nesuderinamu-s su moralinio subjekto samprata. Individualistinėse teorijose visą individo veiklą nulemia aplinka. Konsensuso teo-rijose individas gėriu pripažįsta tik tai, ką juo laiko visuomenė, vadovaujasi jos tikslais ir negali kelti ir siekti individua-lių tikslų. Socialinei filosofijai skirtoje knygoje autorius nepritaria nei indivi-dualistinėms, nei konsensuso teorijoms. Galbūt V. Radžvilo požiūrį į individo ir visuomenės ryšį galima rekonstruoti re-

miantis jo politinė filosofija? Anot autoriaus, ryšys gali remtis tradicija, tik jos neturėtume suprasti kaip natūralaus dalyko, kaip paprastos bendrų vertybių bei jas įkūnijančių ir įtvirtinančių socialinių institucijų visumos. Tradicija išlaikoma tik nuolat ją apmąstant ir rekonstruojant. Paties autoriaus žodžiais, tradicijos „esmė ir pagrindas – nuolat kartojamas inercinio stabdymo judesys, leidžiantis refleksyviai konstruojamam sociumo projektui suteikti žmogiškojo prasmingumo parametrus.“¹⁹

Dilemos dėl individo ar bendrųjų gyvenimo formų pirmenybės išvengia ir A. Jokubaitis. Išryškindamas ne vien liberalizmo socialinių teorijų trūkumus, bet ir jų pranašumus, autorius vis dėlto nurodo ne vien individualių, bet ir bendrojo gėrio sampratų reikšmę, laisvę sieja ir su bendruomenių tikslais, gina mintį, jog tauta yra tikra bendrija, kultūrą laiko sudedamąja individualaus asmens tapatumo dalimi. Filosofas pritaria siūlantiems ieškoti „stipresnių socialinio solidarumo „klijų“ – religijos, istorijos ir bendro kultūrinio patyrimo.“²⁰ Jo nuomone, teoretikams neleistina gėrį tapatinti su žmogaus teisėmis ir individo troškimais. Priešingai, socialinės ir politinės teorijos turėtų statyti užtvaras individų moralinės sąmonės nuosmukiui bei moralinio tobulėjimo idėjos nuvertinimui.

Net ir po savo „tradicionalistinio posūčio“ nuosekliausiu individualizmo gynėju išlieka A. Degutis. Pasisakydamas prieš liberalizmo lygios laisvės sampratos inversijas, autorius siūlo visuomenės nariams drausti tik naudoti prievartą prieš kitus nenusikaltusius asmenis, o visais kitais atvejais leisti individui „gyventi kaip nori, bendrauti su kuo nori ir

nebendrauti su kuo nenori.“²¹ Valdžios galios turinčios būti ribojamos tam, kad kiekvienas galėtų laisviau siekti savo tikslų. Sykiu filosofas nurodo, kad „šiuolaikiniai liberalai įtikėjo, jog rimčiausias laisvės priešas yra ne valdžia, o įvairių tradicinių skirčių bei senų prietarų sklidina visuomenė“²², jog liberalai siekia išlaisvinti individą nuo visų priklausomybių, kurios nėra jo paties pasirinktos, bet verčia pripažinti lygią visų vertybių vertę – puoselėti dorybę, „kuri yra ne kas kita kaip nepakantumas tradicinėms praktikoms ir dorybėms.“²³ Taigi A. Degutis atskleidžia liberaliosios nuostatos prieštarumą ir gina tradicinius Vakarų kultūros papročius, moralės normas, etninius ir kitus lojalumo ryšius. Jo filosofijoje, kaip ir anksčiau aptartose koncepcijose, svarbūs yra ir individai, ir jų socialinę gyvenimą palaikančios kultūrinės ir politinės tradicijos.

Dar viena daugelį politinės filosofijos autorių vienijanti tema – postmodernių socialinių teorijų kritika. Žinoma, filosofai pateikia skirtingas kritines pastabas. A. Jokubaitis neigia, kad postmodernizmas yra įvairovę ginantis ir skatinantis reiškinys, pabrėždamas, kad postmodernistai iš tiesų nenori matyti kitais nei estetiniai principai grindžiamų socialinės tikrovės suvokimo perspektyvų. Autorius pritaria nuomonei, kad žodžiai, kuriais mes išreiškiame savo įsipareigojimus ar solidarumą, priklauso nuo mūsų požiūrio į žodžiais išreikiamus dalykus, ir kritiškai vertina šiuolaikinį gyvenimą kaip spektaklio, reginio, manipuliacijų vaizdiniais suvokimą²⁴.

V. Radžvilas atkreipia dėmesį į postmodernizmo epochoje vykstantį perėjimą

mą nuo intersubjektyvių prie asmeninių vertybių, visuomenės virsmą individo troškimų lauko projekcija į viešąją erdvę. Jis kritiškai vertina šiuolaikinę socialumo sampratą, „valstybės ir įstatymo valdžios nykimo tendencijas“²⁵, tarsi „socializuoto“, bet iš tikrųjų abstraktaus ir anonimiško individo tykantį netikrumą ir nesaugumą.

Manytume, kad plačiausią postmodernios visuomenės analizę ir palankiausia jos vertinimą pateikia interdisciplininių simbolinio mąstymo, filosofinės antropologijos, sociokultūrinės antropologijos, kultūros filosofijos, neopragmatizmo, postmodernizmo ir kt. studijų specialistas Gintautas Mažeikis. Jis iš esmės teigiamai vertina postmodernistinius visuomenės tyrimus, skatina bendruomeninį pliuralizmą, idėjinį heterogeniškumą,

mobilių tinklinių identitetų kūrybą. Tačiau sykiu filosofas kritikuoja atomizuotų vartotojų visuomenę, šiuolaikinę politinę technokratiją, reabilituoja lokalių praktikų svarbą, argumentais remia tradicinę nuostatą, kad vietinės bendruomenės, stabilios bei kintančios interesų grupės yra pilietinių individo ir visuomenės ryšių su valstybe pagrindas²⁶. Autorius pripažįsta, kad protas ir įtikinėjimas yra svarbūs visuomenės saviorganizacijos instrumentai ir prieštarigai vertina propagandos reikšmę visuomenės modernizacijai. Jis nurodo, kad radikali idealų, solidarumą palaikančių vizijų, bendruomeninių tikėjimų dekonstrukcija griaua prasminius suvokimo horizontus²⁷. Taigi ir G. Mažeikis gina ne vien postmodernias naujoves, bet ir tradicinius socialinius saitus.

IŠVADOS

Specialių socialinei filosofijai skirtų veikalų Lietuvoje nėra daug, nes nei tarpukario Lietuvoje, nei sovietiniais laikais nesusiformavo jos kaip savarankiškos disciplinos tradicija. Tokios tradicijos nėra ir britų filosofijoje, kurią daugiausia tyrinėja ir ja dažniausiai remiasi Lietuvos visuomenės tyrinėtojai. Antroji savarankiškų socialinės filosofijos tyrimų nepopuliarumo priežastis ta, kad filosofai daugiau domėjosi ir tebesidomi aktualiausiomis posovietinės Lietuvos visuomenei kilusiomis problemomis: politinės strategijos formavimu, tautinio tapatumo puoselėjimu. Visuomenės pagrindams ir struktūrai skiriama mažiau dėmesio.

Socialinės, politinės bei kultūros filosofijos srityse dirbantys autoriai sutartinai siekia praplėsti visuomenės tyrimų metodologiją sugrąžindami į ją pozityvizmo ir pragmatizmo nepripažintus metodus. Tyrinėtojai sprendžia pamatines socialinės filosofijos problemas: individualizmo ir holizmo metodologijų, individualistinių ir konsensinių, esencialistinių ir nominalistinių teorijų, individo ir tradicijos santykių klausimus. Kritikos sulaukia radikaliausi visuomenės tradicijų dekonstravimą, postmodernistinį vertybinį reliatyvizmą, žaidybiškai keičiamą tapatybę palaikančios bei privačių ir viešųjų visuomeninio gyvenimo erdvių skirtis ignoruojančios socialinės filosofijos koncepcijos.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Algimantas Valantiejus. *Sociologijos istorija: teorinės idėjos, problemos ir sąvokos*. D. 1: *Sociologijos filosofija*, – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 225.
- ² Ten pat, p. 227.
- ³ Ten pat.
- ⁴ Stasys Šalkauskis. Kultūros filosofija, *Raštai*, t. 1. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 188.
- ⁵ Stasys Šalkauskis. Filosofijos įvadas, *Raštai*, t. 1. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 103–104.
- ⁶ Antanas Maceina. Kultūros filosofijos įvadas, *Raštai*, t. 1. – Vilnius: Mintis, 1991, p. 121.
- ⁷ Ten pat, p. 123.
- ⁸ Antanas Maceina. *Raštai*, t. 2: *Socialinė filosofija*. – Vilnius: Mintis, 1992; Antanas Maceina. *Raštai*, t. 12: *Socialinė ir politinė filosofija*. – Vilnius: Margi raštai, 2007.
- ⁹ Alvydas Jokubaitis. Lietuvos filosofinė tradicija postmodernizmo akivaizdoje, *Postmodernizmas ir konservatizmas*. – Kaunas: Naujasis Lankas, 1997, p. 56.
- ¹⁰ Alvydas Jokubaitis. Kita Europa, *Postmodernizmas ir konservatizmas*. – Kaunas: Naujasis Lankas, 1997, p. 258.
- ¹¹ Albinas Lozuraitis. *Metodologiniai marksistinės socialinės filosofijos bruožai*. – Vilnius: Mintis, 1986.
- ¹² Albinas Lozuraitis. *Tiesa ir vertybė*. – Vilnius: Mintis, 1980.
- ¹³ Arvydas Šliogeris. Apie liberalizmą, *Konservatoriaus išpažintys. 1988–1994 metų tekstai*. – Vilnius: Pradai, 1995, p. 364.
- ¹⁴ Vytautas Radžvilas. *Moderniosios socialinės teorijos apmatai*. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
- ¹⁵ Algirdas Degutis. *Individualizmas ir visuomeninė tvarka*. – Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 9.
- ¹⁶ Algimantas Valantiejus. *Kritinis sociologijos diskursas. Tarp pozityvizmo ir postmodernizmo*. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 46.
- ¹⁷ Alvydas Jokubaitis. *Konservatizmo fenomenas, Postmodernizmas ir konservatizmas*. – Kaunas: Naujasis Lankas, 1997, p. 38.
- ¹⁸ Albinas Plėšnys. *Socialinės filosofijos pagrindai*. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011, p. 12.
- ¹⁹ Vytautas Radžvilas. *Konservatizmas šiandien: ideologija ar imagologija?, Tradicijos likimas*, sud. V. Laučius. – Vilnius: Aidai, 2001, p. 168.
- ²⁰ Alvydas Jokubaitis. *Kokia nepriklausomybės prasmė?, Politika be vertybių*. – Vilnius: VUL, 2008, p. 67.
- ²¹ Algirdas Degutis. *Multikultūralizmo inversijos, Kalba, pažinimas ir veiksmai*. – Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 234.
- ²² Algirdas Degutis. *Kaip galima liberalizmo tironija, Logos*, 2010, Nr. 64, p. 57.
- ²³ Ten pat, p. 60.
- ²⁴ Alvydas Jokubaitis. *Įvadas, Trys politikos aspektai*. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 12–14.
- ²⁵ Vytautas Radžvilas. *Tradicijos ir modernio sąveika: Postmoderniosios ir postkomunistinės transformacijos kontekstas*. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 23.
- ²⁶ Gintautas Mažeikis. *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika*. – Šiauliai: Saulės delta, 2005.
- ²⁷ Gintautas Mažeikis. *Propaganda ir simbolinis mąstymas*. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010.